

УДК 347.1:352(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.2.23>

ПРАВОВІ ФОРМИ УЧАСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ В ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Піддубна В.,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правової політики,
права інтелектуальної власності та інновацій
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0001-6532-9884*

Панфілова-Турчіна А.,
*старший викладач
кафедри цивільно-правових дисциплін
Донецького державного університету внутрішніх справ*

Піддубна В., Панфілова-Турчіна А. Правові форми участі територіальної громади в цивільних правовідносинах.

В статті автором досліджуються правові форми участі територіальної громади в цивільних відносинах. Аналізується судова практика щодо правових форм участі територіальної громади як суб'єктів цивільних правовідносин. Так, розглядаючи касаційну скаргу Касаційний адміністративний суд Верховного суду зробив правові висновки про те, що ненормативні акти місцевого самоврядування є актами одноразового застосування, вони вичерпують свою дію фактом їхнього виконання, а тому не можуть бути скасовані чи змінені органом місцевого самоврядування після їх виконання. Органи місцевого самоврядування не можуть скасовувати свої попередні рішення, вносити до них зміни, якщо відповідно до приписів цих рішень виникли правовідносини, пов'язані з реалізацією певних суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів, і суб'єкти цих правовідносин заперечують проти їх зміни чи припинення. В статті аналізується правове положення юридичних осіб публічного права які можуть створюватися територіальною громадою. Автором розглядаються особливості створення і діяльності комунальних підприємств. В статті аналізується правовий режим майна комунальних підприємств, зокрема розглядається один із різновидів прав на чуже майно (узуфрукт). Автором досліджується питання щодо відповідальності органу місцевого самоврядування за боргами створених комунальних підприємств. В статті аналізується питання укладення концесійних договорів територіальною громадою, наводяться приклади судової практики. В статті досліджуються питання створення територіальною громадою юридичних осіб приватного права. Так, створення акціонерного товариства включає визначення засновників, укладення засновницького договору (якщо засновників декілька), проведення емісії акцій, установчих зборів та державної реєстрації товариства. Акції можуть розміщуватися виключно серед засновників, що може бути як одна особа, так і декілька фізичних або юридичних осіб, включаючи саму територіальну громаду. Автором в статті аналізується судова практика участі територіальної громади у відносинах з підприємницькими товариствами.

Ключові слова: правові форми участі, територіальна громада, юридична особа публічного права, комунальне підприємство, правовий режим майна.

Piddubna V., Panfilova-Turchina A. Legal forms of participation of the territorial community in civil legal relations.

In the article, the author studies the legal forms of participation of a territorial community in civil relations. The case law on the legal forms of participation of a territorial community as subjects of civil legal relations is analyzed. Thus, when considering a cassation appeal, the Cassation Administrative Court of the Supreme Court made legal conclusions that non-normative acts of local self-government

are acts of one-time application, they exhaust their effect with the fact of their execution, and therefore cannot be canceled or changed by a local self-government body after their execution. Local self-government bodies cannot cancel their previous decisions, make changes to them, if, in accordance with the provisions of these decisions, legal relations related to the implementation of certain subjective rights and interests protected by law have arisen, and the subjects of these legal relations object to their change or termination. The article analyzes the legal status of legal entities of public law that can be created by a territorial community. The author considers the features of the creation and operation of municipal enterprises. The article analyzes the legal regime of the property of municipal enterprises, in particular, one of the types of rights to someone else's property (usufruct) is considered. The author investigates the issue of the liability of a local government body for the debts of created municipal enterprises. The article analyzes the issue of concluding concession agreements by a territorial community, examples of judicial practice are given. The article investigates the issue of creating private law legal entities by a territorial community. Thus, the creation of a joint-stock company includes determining the founders, concluding a founding agreement (if there are several founders), issuing shares, holding constituent meetings and state registration of the company. Shares can be placed exclusively among the founders, which can be either one person or several individuals or legal entities, including the territorial community itself. The author analyzes the judicial practice of the participation of a territorial community in relations with business companies.

Key words: legal forms of participation, territorial community, legal entity of public law, municipal enterprise, legal regime of property.

Постановка проблеми. В Україні триває процес реформи органів місцевого самоврядування (децентралізації) основною метою якого є передача повноважень та бюджетних надходжень від державних органів до органів місцевого самоврядування. У зв'язку з цим процесом зростає роль територіальних громад як повноправних суб'єктів цивільних правовідносин. Разом з тим, регулювання правових механізмів та форми участі територіальних громад залишаються недостатньо дослідженими як на рівні доктрини так і на законодавчому рівні. Діючі нормативно-правові акти лише фрагментарно визначають правові можливості територіальних громад щодо участі в цивільних відносинах, зокрема щодо укладення цивільно-правових договорів, участі в будь-яких інвестиційних або підприємницьких проектах. Важливою проблемою на сьогодні є відсутність єдиного підходу до класифікації правових форм участі територіальної громади, а також розмежування між компетенцією або повноваженнями територіальної громади і органів місцевого самоврядування як її представників. Вказані обставини створюють певну правову невизначеність, ускладнюють участь територіальної громади в цивільних відносинах, знижують ефективність використання комунальної власності для вирішення проблем на місцевому рівні. Таким чином, досліджувана тематика є актуальною, оскільки є необхідність в комплексному дослідженні правових форм участі територіальних громад в цивільних відносинах, їх класифікації, особливостей взаємодії останніх з іншими суб'єктами цивільних відносин для вдосконалення цивільного законодавства і правозастосовчої практики.

Метою статті є аналіз правових форм участі територіальної громади в цивільних правовідносинах як самостійного учасника - територіальна громада реалізує права і обов'язки через органи місцевого самоврядування, шляхом створення юридичних осіб публічного права і юридичних осіб приватного права, участі територіальної громади в договірних відносинах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню правового статусу територіальних громад присвятили наукові праці такі вчені як Кузнецова Н.С., Спасибо-Фатєєва І.В., Борисова В.І., Майданик Р.А., Первомайський О.О., Борденюк В.В. і інші.

Виклад основного матеріалу. В доктрині права під правовою формою участі територіальної громади розуміють здатність територіальної громади через відповідні органи або створені юридичні особи вступати в цивільно-правові відносини, набувати цивільних прав і здійснювати цивільні обов'язки. До основних форм участі територіальних громад у цивільних відносинах відносять: 1) участь як самостійного учасника: територіальні громади є суб'єктами цивільних відносин нарівні з іншими фізичними чи юридичними особами, реалізуючи свої права та обов'язки через органи місцевого самоврядування; 2) створення юридичних осіб: юридичні особи публічного права: територіальні громади можуть створювати комунальні підприємства, навчальні заклади та інші юридичні особи для задоволення публічних чи суспільних потреб; юридичні особи при-

ватного права: територіальні громади можуть створювати підприємницькі товариства або брати участь в їх діяльності; договірні відносини: територіальні громади можуть укладати договори та брати участь у відносинах що виникають з позики, поставки товарів, підяду, дарування і інші.

Правове положення територіальних громад врегульоване в Конституції України (ст.ст. 140–146), Закону України “Про місцеве самоврядування”. Територіальні громади мають повноваження на створення органів місцевого самоврядування. Так, згідно зі ст. 5 Закону України “Про місцеве самоврядування” система місцевого самоврядування включає: територіальну громаду, сільську, селищну, міську раду; виконавчі органи сільської, селищної, міської ради; районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст [1].

Виконавчим органом сільської, селищної, міської, районної у місті ради є виконавчий комітет ради, який утворюється відповідною радою на строк її повноважень. Після закінчення повноважень ради, сільського, селищного, міського голови, голови районної у місті ради її виконавчий комітет здійснює свої повноваження до сформування нового складу виконавчого комітету (ч. 1 ст. 51 Закону України “Про місцеве самоврядування”).

До повноважень виконавчого комітету сільської, селищної, міської, районної у місті ради відносяться такі: 1) попередньо розглядає проекти місцевих програм соціально-економічного і культурного розвитку, цільових програм з інших питань, місцевого бюджету, проекти рішень з інших питань, що вносяться на розгляд відповідної ради; 2) координує діяльність відділів, управлінь та інших виконавчих органів ради, підприємств, установ та організацій, що належать до комунальної власності відповідної територіальної громади, заслуховує звіти про роботу їх керівників; 3) має право змінювати або скасовувати акти підпорядкованих йому відділів, управлінь, інших виконавчих органів ради, а також їх посадових осіб (ст. 52 Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні”). Крім цього, рада в межах своїх повноважень може приймати нормативні та інші акти у формі рішень (ч. 1 ст. 59 Закону України “Про місцеве самоврядування”).

Разом з тим, в практиці виникають правові спори щодо діяльності міських рад. Так, наприклад в ВС України була розглянута касаційна скарга за позовом ТОВ до міської ради щодо визнання протиправним та скасування рішення міської ради. Судами попередніх інстанцій було встановлено, що міська рада прийняла рішення щодо надання в довготермінову оренду на 50 років земельну ділянку для комерційного використання за рахунок земель міської ради. Крім цього рішенням виконавчого комітету міської ради було надано дозвіл ТОВ на розміщення малих архітектурних форм. Пізніше виконавчий комітет міської ради прийняв рішення щодо втрати чинності рішення виконавчого комітету щодо надання дозволу на розміщення малих архітектурних форм для провадження підприємницької діяльності. Позивач вважав рішення виконавчого комітету протиправним і таким що підлягає скасуванню. Касаційний адміністративний суд Верховного суду, розглядаючи касаційну скаргу в цій справі зробив правові висновки про те, що ненормативні акти місцевого самоврядування є актами одноразового застосування, вони вичерпують свою дію фактом їхнього виконання, а тому не можуть бути скасовані чи змінені органом місцевого самоврядування після їх виконання. Органи місцевого самоврядування не можуть скасовувати свої попередні рішення, вносити до них зміни, якщо відповідно до приписів цих рішень виникли правовідносини, пов’язані з реалізацією певних суб’єктивних прав та охоронюваних законом інтересів, і суб’єкти цих правовідносин заперечують проти їх зміни чи припинення. Рішення виконавчого комітету міської ради є актом індивідуальної дії, яке було реалізоване шляхом встановлення тимчасових споруд, а тому вичерпало свою дію. Оскаржуваним рішенням виконавчий комітет міської ради фактично скасував дію свого рішення. Таким чином, виконавчий комітет міської ради не діяв відповідно до своїх повноважень, а оскаржене рішення є протиправним та підлягає скасуванню. КАС ВС України залишив касаційну скаргу виконавчого комітету міської ради без задоволення [2].

Згідно зі ст. 169 ЦК України територіальні громади можуть створювати юридичні особи публічного права (комунальні підприємства, спільні комунальні підприємства, навчальні заклади) у випадках та у порядку, встановлених Конституцією України та законом. Як вказується в доктрині права комунальні підприємства можуть створюватися за рішенням районних та обласних рад. Разом з тим, положення Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні” не встановлює компетенції (повноваження) обласних та районних рад на створення комунальних підприємств та установ, тому наявність подібного роду практики може бути обґрунтована лише з урахуванням існування об’єктів спільної власності територіальних громад, району або області та потребою

створення юридичних осіб, яким ці об'єкти спільної власності передаються у володіння та користування [3].

Згідно з ч. 3 ст. 78 ГК України майно комунального підприємства перебуває у комунальній власності й закріплюється за таким підприємством або на праві господарського відання (комунальне комерційне підприємство) або оперативного управління (комунальне некомерційне підприємство). Згідно з Законом України “Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб” комунальне комерційне підприємство може бути перетворене в акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю або в комунальне некомерційне товариство із збереженням пропорцій участі відповідних територіальних громад (ст. 14 Закону) [4].

Комунальне унітарне підприємство створюється уповноваженим органом місцевого самоврядування у розпорядчому порядку на базі відокремленої частини комунальної власності і належить до сфери його управління. Комунальні унітарні підприємства створюються як комунальні комерційні підприємства або комунальні некомерційні підприємства. Орган місцевого самоврядування, до сфери управління якого належить комунальне унітарне підприємство, є представником власника - відповідної територіальної громади і виконує його повноваження у межах, визначених законом.

Комунальне унітарне підприємство не несе відповідальності за зобов'язаннями власника та органу місцевого самоврядування, до сфери управління якого воно належить. Майно комунального унітарного підприємства перебуває у комунальній власності і передається такому підприємству на праві узуфрукта комунального майна або на іншому речовому праві на чуже майно, передбаченому законом (ст. 60-1 Закону). В Законі також передбачається закріплення положення щодо права особистого безоплатного володіння і користування комунальним майном (узуфрукт комунального майна) яке є речовим правом на комунальне майно для узуфруктаріїв - органів місцевого самоврядування, комунальних організацій (установ, закладів), комунальних некомерційних товариств та інших юридичних осіб, які не мають на меті одержання прибутку та єдиним учасником (засновником) є територіальна громада. Узуфрукт комунального майна встановлюється уповноваженим органом місцевого самоврядування на будь-які види рухомого або нерухомого майна (крім земельних ділянок), що перебуває у власності територіальної громади, строком на п'ять років або безстроково (ст. 60-1).

Як вказується в доктрині права узуфрукт доцільно визнати самостійним, відмінним від сервітуту, речовим правом особистого володіння для користування. За своєю цільовою спрямованістю правова конструкція узуфрукта може виконувати будь-які функції особистого володіння для користування чужим майном. В умовах рекодифікації та скасування Господарського кодексу, узуфрукт є найбільш прийнятною заміною права господарського відання та права оперативного управління [5]. Згідно з ч. 6 ст. 60-2 комунальне унітарне підприємство не несе відповідальності за зобов'язаннями власника та органу місцевого самоврядування, до сфери управління якого воно належить. У зв'язку з цим виникає питання чи несе орган місцевого самоврядування відповідальність за зобов'язаннями комунального підприємства?

Так, Верховний Суд розглянув справу за позовом Акціонерного товариства до міської ради щодо стягнення заборгованості з теплопостачання. Вимоги позивача були обґрунтовані тим, що підприємство теплових мереж не виконало свої договірні зобов'язання з оплати вартості поставленого природного газу, прийняття рішення міською радою щодо ліквідації теплогенеруючої організації і покладення субсидіарної відповідальності за борги підприємства на міську раду. Розглядаючи матеріали справи, Верховний Суд вказав про те, що згідно з ч. 3 ст. 96 ЦК України учасник (засновник) юридичної особи не відповідає за зобов'язаннями юридичної особи, а юридична особа не відповідає за зобов'язаннями учасника (засновника) крім випадків, встановлених статутними документами та законом. Вказана норма узгоджується з положеннями ч. 5 ст. 24 ГК України і ч. 1 ст. 176 ЦК України, згідно з якими органи місцевого самоврядування несуть відповідальність за наслідки діяльності суб'єктів господарювання, що належать до комунального сектора економіки на підставах, в межах і порядку, визначених законом. Комунальне унітарне підприємство утворюється компетентним органом місцевого самоврядування в розпорядчому порядку на базі відокремленої частини комунальної власності і входить до сфери його управління. Майно комунального унітарного підприємства перебуває у комунальній власності і закріплюється за таким підприємством на праві господарського відання. Комерційні комунальні підприємства

за своїми зобов'язаннями відповідають самостійно. Отже, субсидіарна відповідальність органу місцевого самоврядування за зобов'язаннями комунальних комерційних підприємств не настає, крім випадку якщо буде доведено, що комунальне комерційне підприємство було доведено до банкрутства саме діями його засновника - органу місцевого самоврядування [6].

Органи місцевого самоврядування від імені та в інтересах територіальних громад відповідно до закону здійснюють правомочності щодо володіння, користування та розпорядження об'єктами права комунальної власності, в тому числі виконують усі майнові операції, можуть передавати об'єкти права комунальної власності у постійне або тимчасове користування юридичним та фізичним особам, укладати договори в рамках державно-приватного партнерства, у тому числі концесійні договори, здавати їх в оренду, продавати і купувати, використовувати як заставу, вирішувати питання їхнього відчуження, визначати в угодах та договорах умови використання та фінансування об'єктів, що приватизуються та передаються у користування і оренду (ч. 5 ст. 60 Закону України "Про місцеве самоврядування").

Щодо укладення концесійних договорів, в судовій практиці розглядається багато справ пов'язаних з певними порушеннями при укладенні концесійних договорів. Так, господарським судом розглядалася справа за позовом прокурора до комунально-побутового підприємства щодо визнання недійсним концесійного договору та зобов'язання повернути земельну ділянку. Позовні вимоги були обґрунтовані тим, що при укладенні концесійного договору були виявлені порушення діючого законодавства. Згідно зі ст. 1 Закону України "Про концесії" під концесією розуміють надання з метою задоволення громадських потреб уповноваженим органом виконавчої влади чи органом місцевого самоврядування на підставі концесійного договору на платній та строковій основі юридичній або фізичній особі (суб'єкту підприємницької діяльності) права на створення (будівництво) та управління (експлуатацію) об'єкта концесії (строкове платне володіння), за умови взяття суб'єктом підприємницької діяльності (концесіонером) на себе зобов'язань по створенню (будівництву) та управлінню (експлуатації) об'єктом концесії, майнової відповідальності та можливого підприємницького ризику. Договором концесії є договір, відповідно до якого уповноважений орган виконавчої влади чи орган місцевого самоврядування (концесіодавець) надає на платній та строковій основі суб'єкту підприємницької діяльності (концесіонеру) право створити (побудувати) об'єкт концесії чи суттєво його поліпшити та здійснювати його управління (експлуатацію) відповідно до Закону України "Про концесії" з метою задоволення громадських потреб. Концесіонером за цим договором є суб'єкт підприємницької діяльності, який відповідно до Закону на підставі договору отримав концесію. Концесіодавцем є орган виконавчої влади або відповідний орган місцевого самоврядування, уповноважений відповідно Кабінетом Міністрів України чи органами місцевого самоврядування на укладення концесійного договору. Розглянувши матеріали справи суд вказав про те, що сторонами за спірним договором концесії є суб'єкти господарювання - комунальне підприємство та фізична особа-підприємець. При цьому концесіодавцем всупереч положенням Закону України "Про концесії" виступає не орган місцевого самоврядування в даному випадку сільська рада, а комунально-побутове підприємство яке рішенням сільської ради на укладення спірного концесійного договору не уповноважувалося, а з матеріалів справи вбачається те що за комунально-побутовим підприємством була закріплена пляжна зона Чорного моря для санітарного обслуговування та з метою забезпечення безпеки людей на воді у літньому оздоровчому сезоні. Згідно з одним із пунктів договору концесії об'єктом концесії є місце масового відпочинку людей, які знаходяться на пляжній зоні. Разом з тим, згідно з ч. 2 ст. 3 Закону України "Про концесії" наведено перелік об'єктів, які можуть надаватися в концесію. Вказана норма не містить такого об'єкту як місце масового відпочинку людей. Згідно з ч. 3 ст. 3 Закону України "Про концесії" виключно на пленарних засіданнях відповідні місцеві ради можуть прийняти рішення щодо додаткового переліку сфер господарської діяльності, для здійснення діяльності у яких об'єкти права комунальної власності можуть надаватися у концесію. Отже, аналізуючи наявні матеріали судової справи, суд вказав про необхідність захисту інтересів територіальної громади що обумовлено порушенням встановленого порядку надання у користування земель комунальної власності, що є підставою для визнання спірного концесійного договору недійсним і повернення земельної ділянки до комунальної власності. Концесійний договір який був укладений між сторонами є удаваним, оскільки вчинений для приховування іншого правочину - договору оренди землі, при укладенні якого відповідачами не був дотриманий порядок надання земельної ділянки в оренду [7].

Територіальна громада може засновувати юридичні особи приватного права, зокрема акціонерні товариства. Так, згідно зі ст. 10 Закону “Про акціонерні товариства” засновниками акціонерного товариства можуть бути фізичні та юридичні особи, держава в особі органу, уповноваженого управляти державним майном, територіальна громада в особі органу, уповноваженого управляти комунальним майном [8].

Створення акціонерного товариства включає визначення засновників, укладення засновницького договору (якщо засновників декілька), проведення емісії акцій, установчих зборів та державної реєстрації товариства. Акції можуть розміщуватися виключно серед засновників, що може бути як одна особа, так і декілька фізичних або юридичних осіб, включаючи саму територіальну громаду. Як вказується в доктрині права, територіальна громада не може створювати або брати участь у створенні таких різновидів підприємницьких товариств, як повне товариство, командитне товариство та виробничий кооператив, оскільки це суперечить по-перше, меті створення та існування територіальної громади, по-друге, суті та змісту відносин, що виникають при створенні та діяльності цих юридичних осіб. Аналіз положень Закону України “Про товариства з обмеженою і додатковою відповідальністю” надає змогу дійти висновку про те, що територіальні громади та їх органи можуть також створювати та брати участь в діяльності ТОВ та ТДВ [9].

В судовій практиці виникає багато питань щодо питань визнання або оспорювання права власності на майно підприємницьких товариств. Так, господарським судом розглядалася справа за позовом АТ “Державна акціонерна компанія “Автомобільні дороги України” до господарського суду до районної державної адміністрації щодо визнання права власності на нерухоме майно. В обґрунтування позовних вимог позивач вказав про те, що він звертався до районної державної адміністрації реєстратора прав на нерухоме майно із заявою про державну реєстрацію прав на нерухоме майно, однак через не подання витягу з Єдиного державного реєстру об’єктів державної реєстрації, реєстратором відмовлено у державній реєстрації нерухомого майна. Розглянувши матеріали справи суд вказав про те, що Кабінетом Міністрів України була створена державна акціонерна компанія “Автомобільні дороги України” і до статутного капіталу було передане майно державних підприємств, які входили до складу Української державної корпорації по будівництву, ремонту та утриманню автомобільних доріг. Натомість позивач вважає що майно яке було передане до статутного капіталу ВАТ “Державна акціонерна компанія” “Автомобільні дороги України” є його власністю, адже з моменту внесення майна до статутного капіталу Компанії таке майно втратило статус державного, і свідчить про те, що позивач набув право власності на вказане майно. Зважаючи на те, що чинним Господарським кодексом України прямо не передбачено зміну правового режиму майна суб’єкта господарювання, заснованого на державній власності, яким згідно зі статутними документами є ДАК “Автомобільні дороги України” є саме позивач, внаслідок передачі державного майна засновником до статутного фонду державного акціонерного товариства, то правовий режим цього майна належить визначати виходячи зі змісту актів про створення товариства та його установчих документів. Державне агентство автомобільних доріг України яке є засновником і вищим органом управління АТ “Державна акціонерна компанія “Автомобільні дороги України” вказало про те, що державне майно, передане до статутного фонду державних акціонерних товариств, залишається у державній власності і відчуження його можливе тільки органами приватизації через визначені законом приватизаційні процедури.

Крім цього, згідно з п. 7 Роз’яснення Вищого арбітражного суду України від 02.04.1994 № 02-5/225 “Про деякі питання практики вирішення спорів, пов’язаних з судовим захистом права державної власності”, вирішуючи спори, пов’язані з визнанням права власності, слід виходити з того, що знаходження майна на балансі підприємства ще не є безспірною ознакою його права власності. Що ж до права державної власності, то незалежно від того, на балансі якого державного підприємства знаходиться майно, воно не втрачає статусу державної власності. Рішенням господарського суду в задоволенні позову АТ “Автомобільні дороги України” було відмовлено [10].

Висновки. До основних форм участі територіальних громад у цивільних відносинах відносять: участь як самостійного учасника, тобто територіальні громади є суб’єктами цивільних відносин нарівні з іншими фізичними чи юридичними особами, реалізуючи свої права та обов’язки через органи місцевого самоврядування; участь територіальної громади шляхом створення юридичних осіб публічного права та юридичних осіб приватного права, зокрема територіальні громади можуть створювати комунальні підприємства, навчальні заклади та інші юридичні особи для задоволення публічних чи суспільних потреб; можуть створювати підприємницькі товариства або

брати участь в їх діяльності; участь територіальних громад в договірних відносинах, які можуть виникати з договорів позики, поставки товарів, підяду, дарування і інші.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про місцеве самоврядування в Україні. Закон України від 21.05.1997 № 280/97. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Постанова КАС ВС України від 24.06.2022 у справі № 809/847/18 <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=104952034&red=100003db4aa6b42f66a2ec1153419f9fbb4005&d=5>.
3. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т. 1: Загальні положення. Особи / за ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої. Харків: ЕКУС, 2020. 928 с. (Серія «Коментарі та аналітика»). URL: [Irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=FP_index.htm_2009_3_106](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=FP_index.htm_2009_3_106).
4. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб. Закон України від 09.01.2025 № 4196-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text>.
5. Майданик Р.А., Майданик Н.І., Попова Н.Р. Європеїзація та рекодифікація, узуфрукт. URL: <http://visnyk.law.knu.ua/images/articles/8-119.pdf>.
6. Постанова ОП КГС ВС від 16.08.2024 у справі № 925/80/23. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/rishennya_obedn_palati_kgs_vs/2024_08_16_925_80_23.
7. Рішення господарського суду від 08.09.2015 у справі № 923/989/15. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/50471749>.
8. Про акціонерні товариства. Закон України від 27.07.2022 № 2465-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#Text>.
9. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю. Закон України від 06.02.2018 № 2275-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text>.
10. Рішення господарського суду від 16.03.2021 у справі № 905/1961/20. URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/95742812/>.